

Кущенко І.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ІНКЛЮЗИВНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДОВІЧНО УВ'ЯЗНЕНИХ ОСІБ

У статті розкрито значення інклюзивного освітнього простору як чинника розвитку резильєнтності у довічно ув'язнених осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі. Враховуючи сучасні тенденції гуманізації кримінального правосуддя, автор аналізує можливості впровадження адаптованих освітніх програм, які не лише забезпечують право на освіту, але й виступають ресурсом особистісного зростання та внутрішньої трансформації. Особлива увага приділяється резильєнтності – здатності особистості ефективно долати наслідки травматичних подій, справлятися зі стресом, адаптуватися до умов довготривалої ізоляції та зберігати психоемоційне здоров'я.

У межах дослідження проведено емпіричне вивчення резильєнтності за допомогою психологічних методик CD-RISC, шкали САН, опитувальника життєстійкості Мадді та шкали стресостійкості. Дослідження охопило 30 чоловіків, які відбувають довічне покарання в УВП № 8 м. Житомира. Результати виявили виразну кореляцію між участю в освітніх та психотерапевтичних програмах і рівнем сформованості резильєнтних рис. Ув'язнені, які активно залучені до навчання, демонструють вищий рівень рефлексії, емоційної врівноваженості, внутрішньої мотивації та готовності до змін.

Описано структуру та зміст освітнього простору «Рівний – Рівному», запровадженого у співпраці з Університетом «Україна» та громадською організацією «Золотий вік». Програма включає психологічний, правовий та філософський блоки, які сприяють розвитку критичного мислення, емпатії, відповідальності, толерантності та інших компонентів психологічної зрілості.

Отримані результати засвідчують високу ефективність інклюзивної освіти як засобу психоемоційної підтримки та ресоціалізації осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. У статті обґрунтовано перспективи розширення інклюзивного підходу в пенітенціарній системі як важливого інструменту інтеграції у суспільство та зменшення ризиків повторної криміналізації.

Ключові слова: інклюзія, резильєнтність, довічно ув'язнені, освітній простір, пенітенціарна система, соціальна адаптація, психологічна стійкість.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві питання ресоціалізації довічно ув'язнених осіб набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю дотримання прав людини та створення гуманного середовища навіть у пенітенціарній системі. Одним із важливих інструментів психосоціальної підтримки таких осіб є інклюзивна освіта, яка здатна не лише розширити горизонти самореалізації, а й зміцнити психологічну стійкість – резильєнтність. Водночас рівень доступу до якісного освітнього простору в установах виконання покарань залишається недостатнім, що стримує формування адаптивних стратегій поведінки, позитивної ідентичності та відчуття належності до суспільства у засуджених. Відтак виникає проблема розробки ефективних моделей інклюзивного освітнього середовища, здат-

ного сприяти розвитку резильєнтності у довічно ув'язнених осіб, як одного з механізмів їхньої внутрішньої трансформації та збереження психічного здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти в умовах пенітенціарної системи стає все більш актуальним у контексті забезпечення прав людини, зокрема права на освіту. У низці робіт розглядається потенціал освітніх програм для ресоціалізації ув'язнених (Загальна декларація прав людини; Рекомендації ООН щодо мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими – «Правила Нельсона Мандели») [2; 6].

У сучасних дослідженнях спостерігається зростання інтересу до впровадження принципів інклюзії у виправні заклади, зокрема, через реалізацію програм освіти, розвитку особистісних

і соціальних навичок засуджених (Гриньова М. В. та Прокопенко С. О.; Костенко І. А.) [1; 3].

Дослідники, такі як Т. Семигіна та О. Безпалько, наголошують на важливості впровадження соціальної роботи та освітніх практик у пенітенціарних установах як інструменту соціальної реабілітації та зміцнення психологічної стійкості (резильєнтності) засуджених [5]. Роботи Ю. Яремчук та Н. Ісаєнко присвячені аналізу практик інклюзивної освіти в ізоляції та підкреслюють важливість індивідуалізованого підходу в умовах обмеженої свободи [9].

Щодо досліджень феномену резильєнтності, важливо відзначити праці С. Шапіро, Е. Вернер, які розглядають стресостійкість як ключову умову адаптації в умовах кризи, зокрема – тюремного ув'язнення. У вітчизняному контексті інтерес становлять дослідження І. Трубавіної щодо підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також підходів до психологічного супроводу [8].

У працях українських науковців, зокрема Музичко Л., розглядаються аспекти резильєнтності як здатності особистості адаптуватися до стресових ситуацій та долати травматичний досвід. У контексті ув'язнення розвиток цієї якості пов'язується з наявністю підтримки, освітніх можливостей та участю в соціальних програмах [4].

Дослідження свідчать, що залучення довічно ув'язнених до освітніх ініціатив має суттєвий вплив на їхню мотивацію до змін, самоусвідомлення і зниження агресивності (UNESCO Institute for Lifelong Learning; Пічкур А. В.) [11; 7].

За даними європейських досліджень (Council of Europe), інклюзивна освіта у в'язницях базується на повазі до гідності та прав людини. Підкреслюється важливість адаптації навчального середовища до потреб осіб з різними можливостями – у тому числі психічними, когнітивними, емоційними чи соціальними порушеннями [10].

У працях багатьох українських науковців наголошується на відсутності системного підходу до інклюзивного освітнього простору у пенітенціарних закладах. Проте реалізація окремих проєктів (наприклад, дистанційна освіта, участь в освітніх грантах) демонструє позитивні зміни.

Таким чином, існує нагальна потреба у вивченні потенціалу інклюзивного освітнього простору як інструменту розвитку резильєнтності у довічно ув'язнених осіб, що може стати важливим напрямом гуманізації системи виконання покарань в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі інклюзивного освітнього простору як чинника розвитку резильєнтності у довічно ув'язнених осіб, аналіз впливу освітніх програм та соціальних ініціатив на їхню здатність адаптуватися до стресових умов ув'язнення та долати травматичний досвід, а також вивчення можливостей для побудови ефективного освітнього середовища, що сприяє психоемоційному відновленню та соціальній реінтеграції цієї категорії осіб.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивний освітній простір передбачає створення умов для навчання, які враховують індивідуальні потреби всіх учасників, незалежно від їхніх можливостей, соціального статусу чи фізичних чи психічних обмежень. У контексті пенітенціарної системи інклюзивна освіта має на меті адаптацію навчальних програм і методик до потреб ув'язнених, створення середовища, яке сприяє розвитку особистості та її реабілітації.

Резильєнтність, в свою чергу, визначається як здатність особистості адаптуватися до стресових ситуацій, долати труднощі та травматичні переживання. У контексті довічно ув'язнених осіб розвиток резильєнтності стає важливим чинником для збереження психологічного здоров'я, розвитку внутрішньої стійкості та здатності до соціальної реінтеграції після звільнення.

Інклюзивний освітній простір у пенітенціарних установах може стати ключовим чинником розвитку резильєнтності в ув'язнених, оскільки навчання та участь в освітніх програмах забезпечують не тільки психоемоційну підтримку, а й відкривають нові можливості для саморозвитку.

З метою виявлення рівня розвитку резильєнтності у довічно ув'язнених осіб, було проведено дослідження в умовах УВП № 8 (м. Житомир). Дослідження проводилося у лютому 2024 року в рамках підписаного меморандуму між Університетом «Україна» та Житомирською установою виконання покарань №8. У вибірку увійшли 30 довічно ув'язнених чоловіків віком від 30 до 60 років. Усі учасники дали добровільну згоду на участь у дослідженні. Результати дослідження мали визначити психологічні чинники, що сприяють або перешкоджають її формуванню. З метою проведення дослідження були використані такі психодіагностичні інструменти: Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISC), яка дозволяє визначити загальний рівень психологічної стійкості до стресу (адаптація в українському варіанті дозволяє використовувати її для роботи з особами, які

перебувають у специфічних умовах, зокрема – в місцях позбавлення волі); методика «Стресостійкість та соціальна адаптація» (за Р. Холмсом і Р. Рає), яка використовувалась для оцінки рівня стресу та здатності адаптуватися до нових умов; опросник самооцінки психічного стану (САН), який дозволяє оцінити суб'єктивне самопочуття, активність і настрій респондентів у момент дослідження; опитувальник «Життєстійкість» Мадді (Hardiness Survey), який досліджує такі компоненти резильєнтності, як контроль, залученість та прийняття виклику.

Наведемо основні результати дослідження за вище зазначеними методиками. За результатами шкали резильєнтності CD-RISC, 63% респондентів продемонстрували нижчий за середній рівень резильєнтності, що пов'язується з умовами тривалої ізоляції, обмеженим доступом до зовнішніх ресурсів підтримки та відсутністю чіткої життєвої перспективи. Лише 17% виявили високий рівень резильєнтності, ще 20% – середній рівень. 27% учасників, які беруть активну участь в освітніх або творчих програмах (зокрема, дистанційне навчання, релігійна діяльність, участь у волонтерських ініціативах), виявили вищий рівень життєстійкості. Це свідчить про позитивний вплив залученості до змістовної діяльності на стабілізацію психоемоційного стану та підтримку мотиваційної сфери.

Результати опитувальника «Життєстійкість» Мадді показали, що компонент «контроль» мав найнижчі середні бали серед трьох вимірів: лише 23% учасників виявили відносно розвинене почуття контролю над власним життям, у той час як 77% демонстрували низькі показники цього компоненту, що пов'язано з довготривалою втратою автономії та можливості впливу на своє життя.

За результатами методики САН (самопочуття, активність, настрій): 53% респондентів відзначили емоційну пригніченість; 41% – підвищену тривожність; водночас, 21% ув'язнених, які залучені до навчання або перебувають у процесі глибокої рефлексії над власним життєвим шляхом, показали відносну емоційну стабільність та вищу активність, порівняно з рештою учасників.

Отримані результати дослідження та освітні запити респондентів зорієнтували у подальших діях щодо створення інклюзивного освітнього простору як чинника розвитку резильєнтності довічно ув'язнених. Фахівцями Університету «Україна» разом із представниками ГО «Золотий вік» та ініціативи довічно ув'язнених був створе-

ний освітній простір «Рівний – Рівному».

Враховуючи те, що довічне ув'язнення – це не лише суворий вирок, а й психологічне випробування. Людина стає позбавленою надії на звільнення, стикається з глибокими психоемоційними змінами. Тому, ідея інклюзивного навчання для довічно ув'язнених була створена на основі принципів рівності, доступності та підтримки розвитку особистості, а саме:

1. Рівність можливостей: всі довічно ув'язнені, мають рівні можливості для навчання, без дискримінації за соціальним статусом, віком, расою, релігією чи іншим аспектом.

2. Доступність освіти: навчальні програми доступними для всіх, включаючи людей з особливими освітніми потребами (фізичними чи когнітивними).

3. Індивідуальний підхід: зважаючи на різні потреби довічно ув'язнених, навчання адаптоване під індивідуальні можливості та інтереси кожного. Це включає можливість вибору предметів чи курсів.

4. Соціальна інтеграція: навчання має допомогти ув'язненим покращуючи їх соціальні та комунікативні навички. Важливо створити атмосферу підтримки, де ув'язнені можуть вчитися не лише академічним знанням, а й соціальним нормам.

5. Підтримка розвитку самостійності: освіта має сприяти розвитку самостійності та здатності до самовдосконалення. Це важливо для того, щоб ув'язнені могли адаптуватися до життя після звільнення, а також для зменшення рецидиву.

6. Гнучкість і адаптивність: програми навчання гнучкі і адаптовані до реалій пенітенціарних установ, враховуючи обмежений доступ до ресурсів і фізичні умови.

7. Залучення до навчального процесу: Створення мотиваційного середовища, де довічно ув'язнені відчувають підтримку з боку викладачів, є важливим для успіху інклюзивної освіти.

Безперервне навчання: освітні програми повинні підтримувати концепцію навчання протягом усього життя, даючи довічно ув'язненим можливість постійно розвиватися і отримувати нові знання та навички.

В рамках такої взаємодії були створені гугл форми, в яких респонденти зазначили галузеві напрями, які їх цікавлять для опрацювання із викладачами ЗВО. Так, було створено три блоки: психологічний, правовий та філософський. В рамках кожного блоку була окреслена тематика та складений розклад зустрічей раз на тиждень

з трьох предметів.

В рамках психологічного блоку був визначений наступний перелік тем, які отримали відгук у довічно ув'язнених:

1. Емоційна регуляція та самоконтроль (техніки управління емоціями, методи саморегуляції для покращення поведінки, психологічні стратегії боротьби з внутрішніми конфліктами та емоційними реакціями);

2. Розвиток соціальних навичок (навички ефективної комунікації, психологія групових відносин і міжособистісної взаємодії, розвиток емпатії та співчуття);

3. Самоусвідомлення та самооцінка (робота над позитивною самооцінкою та самоповагою, вивчення методів самоаналізу для зміни поведінки, визначення особистісних цінностей і цілей для подальшого розвитку);

4. Психологія стресу і травм (вивчення психічних травм, пов'язаних з ув'язненням, та їх вплив на поведінку, стратегії подолання посттравматичного стресу, робота з травматичним досвідом та шляхи його терапії);

5. Конфліктологія та миротворчі практики (розуміння ідентифікації конфліктів та стратегій їх розв'язання, методи переговорів та пошук компромісів, розвиток миротворчих навичок у закритому середовищі);

6. Психологія поведінки та її зміна (вивчення основних теорій змін поведінки, стратегії мотивування до змін, вплив соціального середовища на особисту поведінку);

7. Психологічні аспекти лідерства та відповідальності (розвиток лідерських якостей у межах групи ув'язнених, психологія відповідальності за власні дії, навчання прийняття відповідальності за минуле та майбутнє);

8. Психологія взаємин з родиною та близькими (робота з родинними відносинами в умовах ув'язнення, важливість підтримки родини для реабілітації, техніки зміцнення зв'язків із родиною через психологічні методи);

9. Психологія прийняття змін і майбутніх планів (підготовка до звільнення: психологічні аспекти і стратегії адаптації, як управляти очікуваннями і невизначеністю, розвиток позитивного мислення для планування життя після ув'язнення).

Загальне враження від викладання цих тем та включеності довічно ув'язнених показало, що ці теми позитивно впливають на емоційно-психологічний стан довічно ув'язнених, допомагаючи їм адаптуватися до умов установи виконання покарання.

В рамках правового блоку для довічно

ув'язнених було важливо вибудовувати теми, які не тільки інформують їх про їхні права і обов'язки, а й дають практичні інструменти для розуміння правового середовища, в якому вони знаходяться. Перелік тем, які можуть бути корисними та мати позитивний відгук серед довічно ув'язнених, виглядав наступним чином :

1. Основи прав людини та їх застосування в умовах ув'язнення (права ув'язнених за міжнародними стандартами та національними законами; права на медичну допомогу, освіту, особисту безпеку; огляд основних правових інструментів, таких як Європейська конвенція з прав людини).

2. Право на апеляцію та перегляд вироку (процедура апеляції та можливості для перегляду справи; як можна оскаржити вирок і які є можливості для його перегляду після тривалого терміну ув'язнення; принципи справедливого судочинства та роль адвоката).

3. Процедури та права у пенітенціарній системі (правила поведінки в установах, права ув'язнених на особисту свободу, відвідування, кореспонденцію; механізми нагляду за умовами утримання, забезпечення доступу до скарг і правового захисту; як правильно звертатися до адміністрації установи).

4. Права на працю та навчання (визначення прав ув'язнених на участь у програмі працевлаштування та професійного навчання; як організовані освітні програми в місцях позбавлення волі і що дають такі програми для майбутнього).

5. Права на зустрічі та комунікацію з родиною (визначення прав ув'язнених на особисті зустрічі з родичами, умов для відвідувань, права на телефонні дзвінки; як зміни в законодавстві можуть впливати на ці права).

6. Механізми доступу до правової допомоги (як отримати доступ до безкоштовної юридичної допомоги; права на адвоката та консультації з правовими питаннями; організації та правозахисні інститути, що працюють з ув'язненими).

7. Права на охорону здоров'я (право на медичну допомогу в місцях позбавлення волі; як забезпечується медична допомога для довічно ув'язнених; психологічна допомога та підтримка).

8. Звільнення та умовно-дострокове звільнення (умови і процес отримання умовно-дострокового звільнення; огляд правових процедур, пов'язаних з умовно-достроковим звільненням для довічно ув'язнених; роль поведінки ув'язненого в процесі вирішення питання про умовне звільнення).

9. Відповідальність за порушення правил

ув'язнення (огляд порушень, що можуть призвести до додаткових покарань або обмежень; як уникнути порушень та в чому полягають права ув'язнених на захист від неправомірних дій адміністрації).

10. Процес реабілітації та ресоціалізації (правові аспекти ресоціалізації довічно ув'язнених після звільнення; як працюють програми психологічної реабілітації та соціальної адаптації; права і можливості для участі у програмах підготовки до звільнення).

Зазначені теми дозволяють довічно ув'язненим зрозуміти свої права та можливості в межах правового поля, що допомагає не лише покращити їхній правовий статус, але й підтримує їх у процесі самовдосконалення та реабілітації.

У рамках філософського блоку для довічно ув'язнених, теми мають бути спрямовані на глибше осмислення особистісних цінностей, сенсу життя, моральних принципів та філософії свободи і відповідальності. Такі теми можуть допомогти ув'язненим змінити ставлення до свого минулого та майбутнього, а також сприяти їхній внутрішній трансформації. Ось перелік можливих тем, які отримали б позитивний відгук серед довічно ув'язнених:

1. Сенс життя та його пошук (роздуми про сенс життя в умовах ув'язнення; як знайти мету та гідність, навіть перебуваючи в закритому середовищі; вчення великих філософів про пошук сенсу в екстремальних умовах).

2. Філософія свободи і відповідальності (концепції свободи в класичній філософії (Екзистенціалізм, Феноменологія); що означає бути вільним у моральному та психологічному сенсі, навіть якщо фізична свобода обмежена; роль відповідальності за свої вчинки і їх наслідки).

3. Мораль і етика в умовах ув'язнення (як визначити моральні орієнтири в умовах ізоляції; моральні дилеми: вибір між добром і злом, правдою і обманом; філософські погляди на покарання та справедливість (Кант, Гегель)).

4. Проблема покарання та справедливості (філософські теорії покарання: чи є ув'язнення справедливим покаранням; як покарання впливає на особистість і чи є можливість для прощення; справедливість і право на помилування: філософський аналіз).

5. Вибір, воля та детермінізм (чи маємо ми свободу вибору; дебати між детермінізмом і вільною волею; як наші вибори визначають наше життя, і чи можна змінити себе в умовах обмеження свободи; погляди на вільну волю у філософії (Арісто-

тель, Шопенгауер, Ніцше).

6. Філософія прощення та покаяння (що означає прощення: чи можемо ми пробачити себе та інших; філософські підходи до покаяння та його морального значення; роль прощення в процесі реабілітації та внутрішньої трансформації).

7. Цінність самопізнання і внутрішнього розвитку (роздуми про важливість самоусвідомлення та самопізнання; як пізнання себе може допомогти в зміні внутрішнього стану та психологічного балансу; філософські концепції про «себе» (Платон, Сократ, Декарт) та їх вплив на самопізнання).

8. Філософія існування і абсурду (філософія абсурду: Камю та Сартр про життєвий абсурд та можливості боротьби з ним; як осмислення абсурду може стати шляхом до внутрішньої свободи і гідності; вихід із абсурдної ситуації: пошук шляхів до примирення з реальністю).

9. Роль мистецтва та краси в житті людини (філософія естетики: як мистецтво може допомогти у внутрішній трансформації та самовираженні; пошук краси і гармонії навіть в умовах обмеженого простору; мистецтво як форма самовираження та відновлення душевної рівноваги).

10. Філософія надії та оптимізму (роль надії в умовах ізоляції та важких життєвих обставин; погляди філософів на оптимізм: як залишатися позитивним у важких умовах (Ніцше, Віктор Франкл); як надія допомагає знайти мотивацію та сенс у важкі часи).

11. Моральна трансформація та духовне відродження (як моральні зміни можуть привести до особистісного відродження; пошук внутрішньої сили для змін у умовах обмеження свободи; роль духовності та філософії у підтримці моральних цінностей).

Вище перераховані теми з трьох блоків мають бути дуже важливими для довічно ув'язнених, оскільки вони сприяють глибшому осмисленню їхнього життя, дають можливість переглянути свої переконання та моральні принципи і сприяти соціально-психологічній реабілітації.

Паралельно із тематичними блоками планується проведення психологічного супроводу щодо формування резильєнтності довічно ув'язнених. Мета полягає не лише ознайомити з поняттям резильєнтності, а й створити умови для її формування та розвитку, надати довічно ув'язненим інструменти самопідтримки, що дозволяють зберігати внутрішню гідність і прагнення до особистісного зростання попри зовнішні обмеження. Така робота передбачає опрацювання наступних

теоретико-практичних тем:

1. Вступ до поняття резильєнтності (визначення терміну: що таке резильєнтність і чому вона важлива; резильєнтність як здатність відновлюватися після психічних травм, криз та втрат; відмінність між психологічною витривалістю та пригніченням емоцій).

2. Біопсихосоціальні основи резильєнтності (як працює мозок у стані стресу: реакція на загрозу, механізми виживання вплив тривалого стресу на психіку: чому важливо мати внутрішні ресурси; психологічні фактори, що впливають на рівень резильєнтності (емоційний інтелект, самооцінка, здатність до рефлексії).

3. Ознаки резильєнтної особистості (саморегуляція та контроль над емоціями; гнучке мислення та здатність знаходити сенс у складних обставинах; опора на внутрішні ресурси: віра, надія, цілісність, принципи).

4. Внутрішні та зовнішні ресурси розвитку стійкості (як формувати підтримку в ізольованому середовищі; внутрішні опори: цінності, мотивація, віра в себе; практики самопідтримки: щоденна рефлексія, ведення щоденника, письмові практики).

5. Стратегії розвитку резильєнтності в умовах довічного ув'язнення (формування позитивного мислення; розвиток навичок подолання труднощів (coping strategies); перетворення страждання в досвід: як давати новий сенс життєвим подіям; практики усвідомлення (mindfulness), дихальні техніки, зосередження).

6. Резильєнтність як шлях до особистісної трансформації (від прийняття себе до самоповаги; подолання провини, сорому, тривоги; від жертви до суб'єкта: внутрішній вибір змінитися).

7. Надія, віра та майбутнє у контексті резильєнтності (як резильєнтність допомагає формувати надію навіть у безвихідних умовах; роль духовності та екзистенційного сенсу в збереженні внутрішнього стрижня; мотивація до навчання, служіння, творчості в межах місця позбавлення волі).

8. Групова підтримка і спільнота як ресурс (підтримка одне одного в групі як елемент стійкості; вправи на емпатію, співпереживання та довіру; створення «простору безпеки» для обміну досвідом та емоціями).

Приклад форми роботи з кожною темою:

- групові дискусії: «Як я пережив найважчі моменти?»
- тренінги з емоційної саморегуляції
- арт-терапевтичні практики (малювання,

письмо, метафоричні карти тощо)

– письмові рефлексії: «Що дає мені силу?»

– моделювання ситуацій: «Як би я міг зреагувати інакше?»

Розклад розрахований на весняний семестр по результат якого планується повторне проведення дослідження на розвиток резильєнтності довічно ув'язнених. Однак, перші враження від запровадження освітнього простору для довічно ув'язнених «Рівний – Рівному» дали підстави стверджувати, що рівень резильєнтності у довічно ув'язнених значною мірою залежить від наявності соціальної підтримки, освітньої зайнятості та індивідуальної мотивації. Інклюзивний освітній простір має потенціал стати інструментом підвищення рівня резильєнтності в осіб із довічним строком, сприяючи стабілізації емоційного стану та формуванню життєвої перспективи, попри умови ізоляції. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення динаміки змін резильєнтності в результаті участі у довгострокових навчальних та психотерапевтичних програмах у пенітенціарному середовищі.

Висновки. Інклюзивний освітній простір у пенітенціарних установах є не лише інструментом доступу до знань, але й потужним ресурсом для підтримки та розвитку резильєнтності довічно ув'язнених осіб. Отримані результати дослідження, проведеного в УВП № 8 м. Житомира, підтверджують, що залучення ув'язнених до змістовної освітньої, творчої та психологічної діяльності позитивно впливає на їхній емоційний стан, мотиваційну сферу, здатність до саморефлексії та формування резильєнтності.

Більшість учасників дослідження, були до моменту дослідження вже залучені до освітніх ініціатив, тому продемонстрували вищий рівень резильєнтності, кращу соціальну адаптацію та емоційну стабільність у порівнянні з тими, хто залишався осторонь. Водночас зафіксовано значні виклики, зокрема низький рівень почуття контролю над власним життям, що потребує цілеспрямованої освітньо-психологічної підтримки.

Запровадження інклюзивного освітнього простору «Рівний – Рівному» в УВП № 8 м. Житомира із залученням керівництва, викладачів та фахівців психологічної сфери Університету «Україна» засвідчило ефективність інтеграції міждисциплінарних підходів (психологічного, правового, філософського) для цілісного супроводу довічно ув'язнених. Така діяльність створює платформу для усвідомлених змін, розширення можливостей самореалізації та підтримки почуття гідності

навіть у межах позбавлення волі.

Подальші перспективи дослідження передбачають повторний зріз даних наприкінці весняного семестру щодо рівня розвитку резильєнтності в рамках ефективності моделі інклюзивного освітнього простору у місцях позбавлення волі, розширення можливостей програми резильєнтності для довічно ув'язнених та персоналу УВП, розробка критеріїв ефективності інклюзивної

освіти для засуджених, вивчення довгострокового впливу участі в інклюзивній освіті на респондентів. Вважаємо, що впровадження інклюзивної освіти у пенітенціарних закладах має потенціал не лише покращити індивідуальні показники резильєнтності ув'язнених, але й стати важливим елементом гуманізації системи кримінального правосуддя в Україні.

Список літератури:

1. Гриньова М. В., Прокопенко С. О. Соціальна реабілітація засуджених через освітні програми. Соціальна робота в Україні. 2021. № 2. С. 34–41.
2. Загальна декларація прав людини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.04.2025)
3. Костенко І. А. Освіта як засіб ресоціалізації осіб, позбавлених волі. Педагогіка і психологія. 2020. № 4. С. 65–70.
4. Музичко Л. В. Резильєнтність особистості: соціально-психологічний аспект. Київ: Вид-во Університету, 2021. 144 с.
5. Семигіна Т. В., Безпалько О. В. Соціальна робота у пенітенціарній системі: теорія і практика. Київ: Наука і освіта, 2020. 264 с.
6. ООН. Рекомендації щодо мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі). 2015. Режим доступу: <https://www.unodc.org/documents/> (дата звернення: 14.04.2025)
7. Пічкур А. В. Роль освіти у ресоціалізації довічно ув'язнених осіб. Психологічний журнал. 2022. № 1. С. 91–98.
8. Трубавіна І. М. Психологічна допомога особам у складних життєвих обставинах. Харків: Право, 2019. 210 с.
9. Яремчук Ю., Ісаєнко Н. Інклюзивна освіта в умовах позбавлення волі: виклики та перспективи. Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2022. № 3. С. 52–58.
10. Council of Europe. Inclusive Education in Prisons: Policy Guidelines. Strasbourg: CoE Publishing, 2021. 60 p.
11. UNESCO Institute for Lifelong Learning. Education in Prisons: A Human Rights Perspective. Hamburg: UIL, 2019. Режим доступу: <https://uil.unesco.org> (дата звернення: 14.04.2025)
12. Werner E., Shapiro S. Resilience and recovery: Findings from the Kauai longitudinal study / Development and Psychopathology. 2007. Vol. 19(3). P. 877–897.

Kushchenko I.V. INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE AS A FACTOR IN DEVELOPING RESILIENCE IN LIFE-INJURED PERSONS

The article reveals the importance of an inclusive educational space as a factor in the development of resilience in life-sentenced persons in places of deprivation of liberty. Taking into account modern trends in the humanization of criminal justice, the author analyzes the possibilities of implementing adapted educational programs that not only ensure the right to education, but also act as a resource for personal growth and internal transformation. Particular attention is paid to resilience – the ability of an individual to effectively overcome the consequences of traumatic events, cope with stress, adapt to conditions of long-term isolation and maintain psycho-emotional health.

As part of the study, an empirical study of resilience was conducted using psychological methods CD-RISC, the SAN scale, the Muddie resilience questionnaire and the stress tolerance scale. The study covered 30 men serving life sentences in the correctional facility No. 8 in Zhytomyr. The results revealed a clear correlation between participation in educational and psychotherapeutic programs and the level of formation of resilient traits. Prisoners who are actively involved in learning demonstrate a higher level of reflection, emotional balance, internal motivation and readiness for change.

The structure and content of the educational space “Equal to Equal”, implemented in cooperation with the University “Ukraine” and the public organization “Golden Age”, is described. The program includes psychological, legal and philosophical blocks that contribute to the development of critical thinking, empathy, responsibility, tolerance and other components of psychological maturity.

The results obtained demonstrate the high effectiveness of inclusive education as a means of psycho-emotional support and resocialization of persons sentenced to life imprisonment. The article substantiates the prospects for expanding the inclusive approach in the penitentiary system as an important tool for integration into society and reducing the risks of re-criminalization.

Key words: *inclusion, resilience, life-sentenced prisoners, educational space, penitentiary system, social adaptation, psychological stability.*